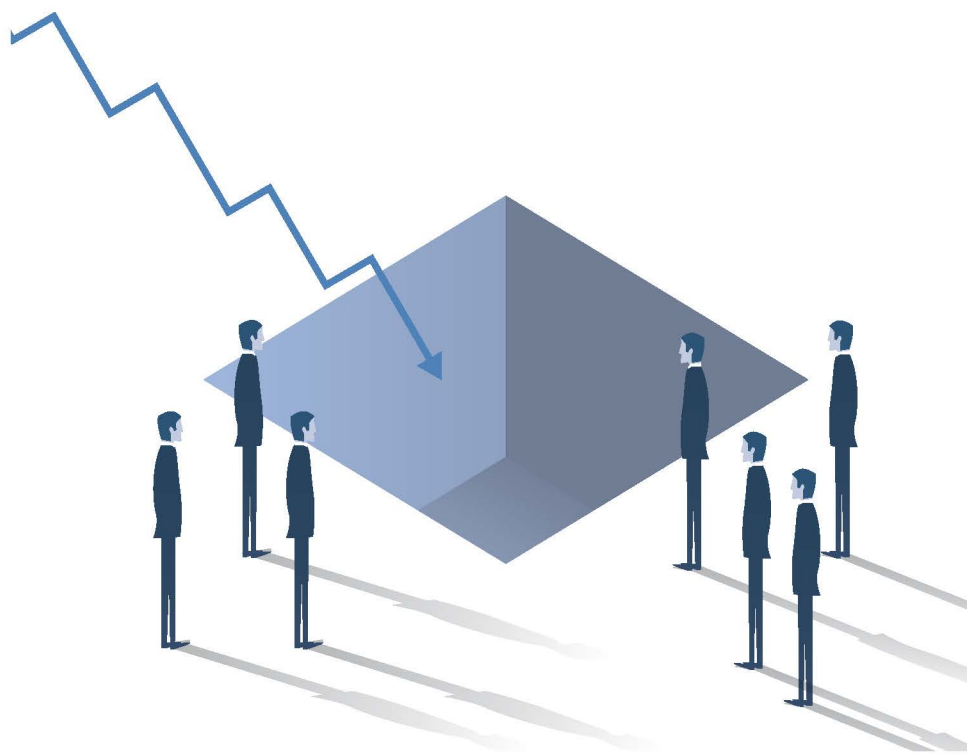

Zarządzanie

Przedsiębiorstwo w upadłości

Uwarunkowania prawne • wycena
• model sprawozdania finansowego

Sławomir Jędrzejewski

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

Przedsiębiorstwo w upadłości

- Uwarunkowania prawne • wycena**
- model sprawozdania finansowego**

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

Zarządzanie

Przedsiębiorstwo w upadłości

**Uwarunkowania prawne • wycena
• model sprawozdania finansowego**

Sławomir Jędrzejewski

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

ŁÓDŹ 2016

Sławomir Jędrzejewski – Uniwersytet Łódzki, Wydział Zarządzania, Katedra
Rachunkowości
90-237 Łódź, ul. Matejki 22/26
wzrach@uni.lodz.pl

RECENZENT
Waldemar Dotkuś

REDAKTOR INICJUJĄCY
Monika Borowczyk

OPRACOWANIE REDAKCYJNE
T. Mirosław Włodarczyk

SKŁAD I ŁAMANIE
AGENT PR

KOREKTA TECHNICZNA
Leonora Wojciechowska

PROJEKT OKŁADKI
Stämpfli Polska Sp. z o.o.
Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Shutterstock.com

Wydrukowano z gotowych materiałów dostarczonych do Wydawnictwa UŁ

© Copyright by Sławomir Jędrzejewski, Łódź 2016
© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2016

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.07234.15.0.M

Ark. druk. 10,625

ISBN 978-83-8088-333-8
e-ISBN 978-83-8088-334-5

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-131 Łódź, ul. Lindleya 8
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63

Spis treści

Wstęp	7
Rozdział 1	
Ekonomiczno-prawne uwarunkowania działalności przedsiębiorstwa i jego wyceny	13
1.1. Istota, cele i cykl życia przedsiębiorstwa	13
1.2. Upadłość jako szczególny etap działalności przedsiębiorstwa i jej aspekty formalnoprawne w warunkach polskich	23
1.3. Istota wartości przedsiębiorstwa i metody jej wyceny	35
Rozdział 2	
Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa przedsiębiorstwa w polskich realiach gospodarczych – regulacje a praktyka	51
2.1. Istota i podstawowe zasady rachunkowości w warunkach kontynuacji działalności	51
2.2. Sprawozdanie finansowe przedsiębiorstwa w upadłości jako szczególny przypadek sprawozdania sporządzonego przy odrzuceniu założenia o kontynuacji działalności	66
2.3. Sprawozdanie finansowe przedsiębiorstwa w kolejnych cyklach jego życia – analiza przypadku w warunkach kontynuacji działalności i jej odrzucenia	76

6 Spis treści

Rozdział 3	
Propozycja zmian zasad rachunkowości przedsiębiorstwa w upadłości i modelu jego sprawozdania finansowego	93
3.1. Propozycja modyfikacji elementarnych zasad rachunkowości przedsiębiorstwa w upadłości	93
3.2. Propozycja modelu sprawozdania finansowego sporządzonego przy odrzuceniu założenia kontynuacji działalności – zasady wyceny i prezentacji	110
3.3. Kluczowe warunki wykorzystania postulowanych rozwiązań – propozycje wprowadzenia zmian legislacyjnych	127
Zakończenie	135
Bibliografia	139
Spis tabel i rysunków	149
Załącznik 1	
Uproszczone elementy sprawozdania finansowego badanej jednostki za rok poprzedzający ogłoszenie upadłości	151
Załącznik 2	
Uproszczone sprawozdanie finansowe badanej jednostki na dzień poprzedzający ogłoszenie upadłości z możliwością zawarcia układu	155
Załącznik 3	
Uproszczone sprawozdanie finansowe badanej jednostki za rok, w którym przekształcono upadłość układową w upadłość likwidacyjną	159
Załącznik 4	
Elementy uproszczonego sprawozdania finansowego badanej jednostki sporządzonego za okresy po ogłoszeniu upadłości	163
Załącznik 5	
Uproszczone sprawozdania finansowe badanego podmiotu w trzech fazach cyklu życia	167

Wstęp

Upadłość jest odbierana najczęściej jako zjawisko jednoznacznie negatywne i szkodliwe nie tylko dla upadłego, wierzycieli, pracowników, ale i dla całej gospodarki¹. O ile jej szkodliwość dla upadłego i wierzycieli nie podlega dyskusji, o tyle szkodliwość dla gospodarki może być dyskusyjna. W literaturze przedmiotu są opisywane zazwyczaj negatywne skutki upadłości dla rozwoju gospodarki, ale pojawiają się również stwierdzenia podkreślające jej pozytywne aspekty. Jak zauważył Paul O’Neil, sekretarz skarbu USA, procesy upadłościowe są częścią „geniuszu kapitalizmu” – eliminują ze światowej gospodarki źle zarządzane przedsiębiorstwa, powodując w końcowym efekcie jej wzmocnienie (Hucik-Gaicka).

W Polsce pierwsze unormowania prawne upadłości pochodzą z początku XIX wieku². Różne procedury postępowania upadłościowego, funkcjonujące w pozaborczych okręgach administracyjnych, zostały skonsolidowane w rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 24 października 1934 r. – *Prawo upadłościowe* obowiązującym od 1 stycznia 1935 r. na terenie całej międzywojennej Polski (Trojanowski, 2003, s. 14). Wiele lat później zostało ono zastąpione ustawą z 28 marca 2003 r. – *Prawo upadłościowe i naprawcze*, a następnie obowiązującą od 2016 r. ustawą *Prawo upadłościowe*. Nowelizacja wchodząca w życie od 2016 r. wyłączyła z ustawy *Prawo upadłościowe i naprawcze* upadłość układową

1 Upadłość jest często utożsamiana z bankructwem, „choć jest to pojęcie szersze i pojemniejsze, obejmujące przypadki kwalifikowane, czyli takie, które sięgają do umyślnych, z premedytacją podejmowanych działań (zaniechań) zaprzestania płacenia długów” (Jacyszyn, 1996).

2 Był to francuski Kodeks Handlowy z 1807 r. zwany też Kodeksem Napoleona.

i w związku z tym powstały dwie odrębne ustawy: *Prawo upadłościowe* i *Prawo restrukturyzacyjne*³ (zob. ustawa z 15 maja 2015 r. – *Prawo restrukturyzacyjne*).

Długi rodowód przepisów poświęconych upadłości pozwalałby sądzić, że jej unormowania prawne są jasne, precyzyjne i pełne. Zdaniem autora taki pogląd byłby zbyt optymistyczny. Wiele wątpliwości dotyczy zwłaszcza wyceny majątku upadłego przedsiębiorstwa, która jest dokonywana przy założeniu braku kontynuacji jego działalności. Zasady te wymagają zmian i uzupełnienia.

Celem głównym niniejszej monografii jest opracowanie modelu sprawozdania finansowego podmiotów⁴ w stanie upadłości, uwzględniającego zapotrzebowanie na informacje niezbędne do podjęcia racjonalnych decyzji przez interesariuszy takich przedsiębiorstw⁵. Celem dodatkowym jest natomiast prezentacja rozwiązań proceduralnych w zakresie postępowania upadłościowego.

Obszar badawczy monografii obejmuje rachunkowość i sprawozdawczość finansową podmiotów – spółek kapitałowych działających w Polsce, wobec których przyjęcie założenia kontynuacji działalności nie jest zasadne. W swoich badaniach autor skoncentrował się na sprawozdaniach finansowych spółek kapitałowych najczęściej występujących w Polsce, czyli spółek z ograniczoną odpowiedzialnością, jednak proponowane w opracowaniu rozwiązania mogą być stosowane we wszystkich podmiotach, w odniesieniu do których założenie kontynuacji działalności nie jest właściwe. Analizie poddano obowiązujący stan prawny⁶ związany

3 Ustawa *Prawo restrukturyzacyjne* obejmuje zagadnienia upadłości układowej, wcześniej unormowane przez ustawę *Prawo upadłościowe i naprawcze* i reguluje zawieranie przez dłużnika niewypłacalnego lub zagrożonego niewypłacalnością układu z wierzycielami oraz skutki układu i przeprowadzanie działań sanacyjnych.

4 Ze względu na charakter prowadzonych rozważań terminy „przedsiębiorstwo”, „spółka”, „podmiot”, „firma”, mimo że na gruncie prawa nie są tożsame, w tym opracowaniu są używane zamiennie. Gdy jest to konieczne, autor wskazuje, że w danym przypadku chodzi o konkretne określenie.

5 W szczególności zapotrzebowanie na informacje dotyczące zasad wyceny wartości przedsiębiorstwa.

6 Opracowanie obejmuje stan prawny na 31 grudnia 2015 r. oraz zmiany obowiązujące od 1 stycznia 2016 r., które powodują wyłączenie postępowania upadłościowego z możliwością zawarcia układu z ustawy *Prawo upadłościowe i naprawcze*. Pominięto w nim szczegółowy opis zmian; za upadłość uważa się upadłość likwidacyjną, w związku z tym prezentowany tekst jest aktualny również po uwzględnieniu nowelizacji obowiązującej od 1 stycznia 2016 r. Nie odnosi się on jednak do postępowania układowego według stanu na dzień przed wprowadzeniem nowelizacji przepisów i postępowania restrukturyzacyjnego.

z upadłością i rachunkowością podmiotów w upadłości. Badania dotyczyły również sprawozdań finansowych wybranych podmiotów z grupy przedsiębiorstw upadłych.

Aby zrealizować cele opracowania, przeprowadzono studia literaturowe, dokonano analizy aktów prawnych związanych z tematyką opracowania, a także przeprowadzono własne badania empiryczne obejmujące ogólną analizę kilkudziesięciu spółek kapitałowych⁷ i szczegółową analizę upadłego przedsiębiorstwa⁸.

Na etapie badań literaturowych wykorzystano przede wszystkim metodę indukcji, a w części koncepcyjno-weryfikacyjnej przede wszystkim metodę dedukcji. Za główne metody przetwarzania materiałów źródłowych zastosowane w opracowaniu można uznać analizę i syntezę.

Na potrzeby opracowania sformułowano tezę, że obecny stan prawny nie pozwala na właściwą wycenę upadłego przedsiębiorstwa i sporządzenie rzetelnego sprawozdania finansowego. Podstawowy akt prawny obowiązujący w Polsce i określający politykę rachunkowości zawiera bowiem liczne ograniczenia powodujące, że sprawozdanie finansowe przedsiębiorstwa sporządzone przy braku założenia kontynuacji działalności nie odzwierciedla jego sytuacji ekonomiczno-finansowej i możliwości spłaty zobowiązań.

7 Analizę przeprowadzono pod kątem zastosowanej wyceny całych przedsiębiorstw i składników majątku przy przygotowywaniu sprawozdań finansowych oraz sprawozdań sporządzanych z założeniem kontynuacji działalności, sporządzanych przed ogłoszeniem upadłości i na dzień poprzedzający ogłoszenie upadłości oraz w trakcie postępowania upadłościowego. Badaniu podlegały między innymi takie jednostki, jak: Spółdzielnia Inwalidów Raba w upadłości, Śląskie Przedsiębiorstwo Instalacji Elektrycznych Sp. z o.o. w upadłości, Trasko Al. Sp. z o.o. w upadłości, Spółdzielnia Pracy Mines w Skarżysku-Kamiennej w upadłości, Chełmek PEBE Sp. z o.o., Przedsiębiorstwo Transportowo-Handlowo-Uslugowo-Produkcyjne Trans-Mak Sp. z o.o. w Suchej Beskidzkiej – w upadłości, Pekabex SA, Metra Poland Aluminium Sp. z o.o., Unima SA, Bick SA, Melpol SA, Trasco Inwest Sp. z o.o., Lawapol Sp. z o.o., Asadena Sp. z o.o., Ispol Sp. z o.o., Italinox Polska Sp. z o.o., Konspol holding Sp. z o.o., Pemug SA, Spółdzielnia Inwalidów Pomoc, Alwas Sp. z o.o., Barma Sp. z o.o., Centro ZAP SA, Maxer SA, Melpol SA, Radomska Wytwórnia Telekomunikacyjna SA.

8 Analiza objęła okres od momentu jego powstania poprzez wszystkie fazy cyklu życia do końca 2010 r., w tym okres działalności w trakcie postępowania upadłościowego. Rozbudowane studia wielu przypadków spowodowałyby znaczne rozszerzenie objętości publikacji, dlatego autor wybrał do szczegółowej analizy jedynie jedno, jego zdaniem, najciekawsze przedsiębiorstwo, które posłużyło do zilustrowania zmian zasad wyceny w sytuacji odrzucenia możliwości kontynuacji działalności i do zobrazowania postępowania upadłościowego na gruncie sprawozdawczości finansowej.

Przyjętą tezę badawczą potwierdza przeprowadzona przez autora analiza przepisów dotyczących formalnych i prawnych aspektów funkcjonowania przedsiębiorstw w upadłości, a także analiza sprawozdań finansowych tych podmiotów. W związku z tym uznano, że w przypadku upadłości należy zmienić dotychczasowy model sprawozdania finansowego oraz przyjąć takie zasady jego sporządzania, które umożliwiają wycenę przedsiębiorstwa w upadłości.

Cel opracowania i sformułowana teza badawcza przesądziły o jego strukturze. Opracowanie składa się ze wstępu, trzech wzajemnie powiązanych tematycznie rozdziałów oraz zakończenia.

Rozdział pierwszy poświęcono prezentacji obszaru badawczego, czyli przedsiębiorstwu i jego upadłości. Naświetlono w nim definicje przedsiębiorstwa stosowane w różnych dyscyplinach naukowych i regulacjach prawnych oraz poddano analizie podstawowe cele i fazy życia przedsiębiorstwa. Omówiono istotę upadłości jako szczególnego etapu cyklu życia przedsiębiorstwa i jej wpływ na zmianę celu jego działania. Pozwoliło to na ukazanie sedna problemu oraz uwypuklenie faktu, że upadłość przedsiębiorstwa nie jest czymś nadzwyczajnym w cyklu jego życia. Ponadto w tym rozdziale przedstawiono w syntetyczny sposób formalnoprawne aspekty upadłości w warunkach polskich, a także przeprowadzono rozważania na temat szeroko rozumianego pojęcia wartości przedsiębiorstwa i zasad jego wyceny, które stanowią wprowadzenie do wskazania optymalnej metody określenia wartości zbywczej.

W rozdziale drugim omówiono kształt i zakres sprawozdawczości finansowej w obowiązującym w Polsce systemie prawnym. Po wstępie dotyczącym ogólnych zasad rachunkowości zaprezentowano zasady sporządzania sprawozdań finansowych i niefinansowych podmiotów działających przy założeniu kontynuacji działalności. Dalsza część rozdziału jest poświęcona polskim regulacjom prawnym w odniesieniu do sprawozdań finansowych podmiotów, wobec których przyjęcie założenia kontynuacji działalności nie jest zasadne. Rozdział zakończono ilustracją praktyczną – analizą sprawozdań finansowych wybranego podmiotu w kolejnych fazach cyklu jego życia.

Dwa pierwsze rozdziały stanowią tło dla rozważań zawartych w ostatnim rozdziale, w którym przedstawiono propozycje zmian formy prowadzenia postępowania upadłościowego oraz model sprawozdania finansowego podmiotu upadłego lub zagrożonego upadłością. Rozdział ten zawiera również propozycje autora dotyczące zmian legislacyjnych wraz z uzasadnieniem potwierdzonym jego praktycznym doświadczeniem.

Monografia powstała na bazie badań przeprowadzonych przez autora na potrzeby niepublikowanej rozprawy doktorskiej⁹, jednakże jej obecny układ i treść przesądzają o tym, że może być ona przeznaczona dla szerokiego grona odbiorców: zarządów przedsiębiorstw, wobec których została ogłoszona upadłość, wierzycieli, syndyków, likwidatorów, sędziów sądów gospodarczych, właścicieli firm *sensu largo* oraz studentów studiów ekonomicznych i menedżerskich drugiego stopnia i studiów podyplomowych.

9 Rozprawa doktorska *Wycena przedsiębiorstwa w upadłości likwidacyjnej a jego sprawozdanie finansowe* została przyjęta przez Radę Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego 27 czerwca 2012 r.

Rozdział 1

Ekonomiczno-prawne uwarunkowania działalności przedsiębiorstwa i jego wyceny

1.1. Istota, cele i cykl życia przedsiębiorstwa

Przedsiębiorstwo, pojmowane jako szczególny sposób przejawiania się ludzkiej aktywności i jako jeden z ważniejszych podmiotów gospodarki narodowej i ponadnarodowej, nie zostało jak dotąd precyzyjnie zdefiniowane w literaturze przedmiotu. W różnych dyscyplinach jest ono odmiennie określane i interpretowane. Pojęcie „przedsiębiorstwo” występuje w naukach prawnych, społecznych, nauce o organizacji i zarządzaniu oraz ekonomii (Banaszyk, 1992, s. 5, za: Kamela-Sowińska, 2006, s. 26). Charakterystyczne jest koncentrowanie się przez przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych na tych elementach, które dla danej nauki są najważniejsze (Sudoł, 2006, s. 33). Różnice w podejściu do definiowania przedsiębiorstwa umożliwiają dostrzeżenie różnych aspektów jego funkcjonowania. Przedsiębiorstwo można traktować jako podstawowy podmiot każdego współczesnego systemu gospodarczego, traktowanego jako „efekt długiego i burzliwego procesu przeobrażeń, którego początków można dopatrywać się jeszcze w XIX w., kiedy to rewolucja przemysłowa w przyspieszonym tempie zmieniła średniowieczną manufakturę w ogniwo produkcji masowej” (Suszyński, 2003, s. 20). Zaobserwowane pod koniec ubiegłego wieku szczególnie intensywne i znaczące zmiany w przedsiębiorstwach oraz konieczność dostosowania ich do bardzo szybko zmieniających się warunków otoczenia spowodowały powstanie wielu nowych teorii zarządzania, co ostatecznie doprowadziło do zaniku niektórych form przedsiębiorstwa i pojawienia się nowych, dotychczas nieznanych.

Dominująca przez wiele lat w ekonomii szkoła neoklasyczna nie zajmowała się dogłębnie teorią przedsiębiorstwa. Struktura wewnętrzna

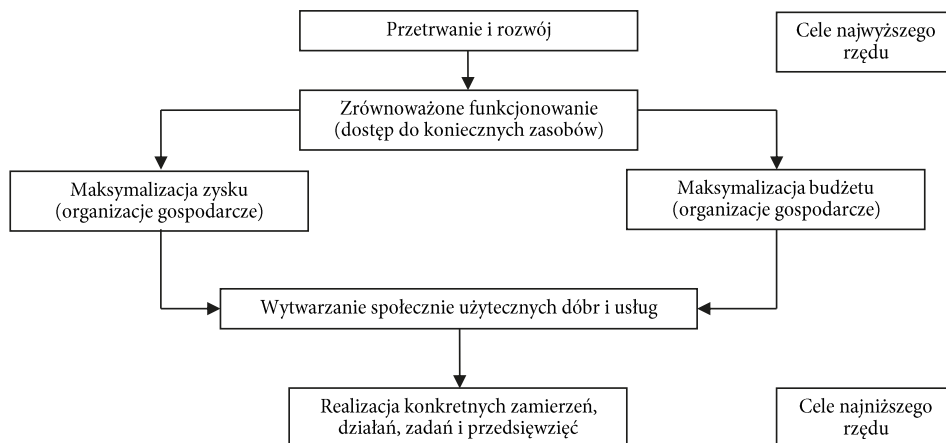
przedsiębiorstwa była raczej domeną teorii organizacji, badanie strategii rozwoju konkretnych podmiotów pozostawiono historykom gospodarki, a analizowanie osiągnięć wielkich przedsiębiorców – ich biografom. Sama kategoria przedsiębiorstwa była uważana za oczywistą, daną i niewymagającą wyjaśnienia (Gruszecki, 2008, s. 81). Typowe dla neoklasycznego podejścia do przedsiębiorstwa było stwierdzenie D. Laidlera i S. Estrina (1991, za: Gruszecki, 2008, s. 81): „Ale gdy czytelnik będzie się zapoznawał z naszą analizą funkcjonowania przedsiębiorstwa, powinien pamiętać, że jest ona oparta na prostym założeniu, iż przedsiębiorstwa po prostu istnieją”.

Abstrahując od definicji przedsiębiorstwa, z całą pewnością można powiedzieć, że należy ono do grupy społecznych wynalazków służących do zwiększania efektywności działalności gospodarczej. Przedsiębiorstwo charakteryzuje się wielorakością celów określanych ilościowo oraz jakościowo, przy czym cele jakościowe można przekształcić w cele ilościowe, używając odpowiedniej skali. Można zatem ustalić cele syntetyczne o podstawowym znaczeniu dla przedsiębiorstwa, których osiągnięcie jest traktowane jako najbardziej pożądane. Za cel kierunkowy tworzenia i funkcjonowania przedsiębiorstwa należy uznać jednak jego rozwój (Kamela-Sowińska, 1994, s. 29, za: Czerny, 2006, s. 10).

Określenie celu przedsiębiorstwa stanowi ważny przedmiot analiz teoretycznych i nadal pozostaje jedną z najbardziej spornych kwestii w teorii firmy i teorii ekonomii (Gruszecki, 2002, s. 155–250), mimo prowadzenia ożywionych dyskusji, także wśród praktyków zarządzania. Tradycyjna teoria przedsiębiorstwa (neoklasyczna) uznaje, że podstawowym celem przedsiębiorstwa jest maksymalizacja jego zysku (Siedlecki, 2007, s. 11)¹. Obecnie, choć nie jest on już celem głównym, to nadal jest istotny, gdyż słusznie zauważa się, że brak zysku w przedsiębiorstwie podważa sens jego istnienia. W związku z tym należy rozważyć, czy zysk przedsiębiorstwa jest celem czy też drogą do osiągnięcia celu, czy „funkcja, jaką pełni organizacja, jest środkiem do celu, a nie celem jej działania” (Bolesta-Kukuła, 1995, s. 48, za: Sudoł, 2006, s. 33–36). Różnorodność teorii przedsiębiorstwa powoduje, że trudno jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, w jakim celu się je powołuje. Odpowiedź będzie zawsze różna w zależności od gałęzi nauki. Chociaż definicja i cel przedsiębiorstwa dotyczyć mogą jednego podmiotu, nigdy nie będzie ona jednoznaczna.

Według A.K. Koźmińskiego i W. Piotrowskiego (1997) kluczowym celem przedsiębiorstwa jest przetrwanie i rozwój, pozostałe cele są tylko drogą do celu głównego (por. rysunek 1.1).

1 W praktyce cel ten jest rozumiany w sposób uproszczony, maksymalizowany jest bowiem zysk księgowy, a nie ekonomiczny.

Rysunek 1.1. Cele organizacji gospodarczej według stopnia ogólności

Źródło: Koźmiński, Piotrowski (red., 1997, s. 50).

Podobnie podejście do celów przedsiębiorstwa przedstawia A. Kamela-Sowińska (2003), stwierdzając, że „podstawowym celem przedsiębiorstwa działającego na konkurencyjnym rynku jest przetrwanie i rozwój. Dla osób bezpośrednio związanych z tym przedsiębiorstwem (...) osiągnięcie tego celu jest gwarancją uzyskania przychodów z zainwestowanych środków. Dla otoczenia pewna egzystencja przedsiębiorstwa oznacza możliwość dokonywania korzystnych transakcji, realizację zysku, wzrost samorealizacji oraz satysfakcji zarządu i załogi”.

Z kolei C. Suszyński (2007) odnosi cele przedsiębiorstwa ściśle do kwestii jego wartości (por. rysunek 1.2).

Przytoczone powyżej opinie pokazują, że zarówno cele przedsiębiorstwa, jak i ono samo podlegają ciągłej ewolucji. Analizując literaturę przedmiotu, można jednak wyciągnąć wniosek, że zgodnie ze współczesną nauką o zarządzaniu „podstawowym celem działalności przedsiębiorstwa powinno być maksymalizowanie jego wartości (...). Uściślając to stwierdzenie, należy dodać, że chodzi tu o maksymalizację wartości kapitału własnego, co można osiągnąć poprzez zapewnienie właścicielom stopy zwrotu z zainwestowanego kapitału na poziomie wyższym od stopy kosztu kapitału” (Nita, 2007, s. 16).

Najlepszym podsumowaniem rozważań na temat celu działalności przedsiębiorstwa jest stwierdzenie, że „od wielu lat toczy się dyskusja na temat podstawowego (nadrzędnego) celu prowadzenia działalności gospodarczej. W literaturze z szeroko rozumianego zakresu zarządzania przedsiębiorstwem zwraca się uwagę, iż nadrzędnym strategicznym celem działalności podmiotu gospodarczego jest dążenie do maksymalizacji jego wartości rynkowej, przede wszystkim z perspektywy korzyści dla